

<https://doi.org/10.48081/OFAF2370>

***Ф. Т. Жұмажанова¹, М. С. Кулахметова²**

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.;
²Павлодар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

**«ТӘРЖУМАНДАҒЫ» ТУЫСТЫҚ АТАУЛАРДЫҢ
ҚАЗІРГІ ТҮРКІ ТІЛДЕРІМЕН ЛЕКСИКАЛЫҚ
САБАҚТАСТЫҒЫ ЖӘНЕ ПРАГМАТИКАЛЫҚ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖАЙЫНДА**

Ана тіміміз түркі тілдеріне мән негізгі белгілерді сөкпап қалған. Дегенмен әр тілдің дамуына, ішкі, сыртқы заңдылықтарына байланысты туыс тілдердің бір-бірінен өзгеше жетуді заңды. Қандай да бір тілдің өзіндік ерекшелігі, әсіресе, оның сөздік қорынан, синонимдік қатарынан, яғни лексикасынан анық көрінеді. Себебі, лексика тіл жүісінің басқа салаларына қарағанда бірлесіп тез дамиды, әртүрлі эксперименттикалық факторлар әсерінен үнемі толығып омырады.

Сондай-ақ бір тілде бар сөздердің онымен туыс басқа тілдерде ұшырасуы — заңды құбылыс, мұның түп-тамырын, негізгі себебін ортақ түркілік сөздік қордан іздегеніміз және. Бұл тұрғыдан келгенде, күллі түркі жұртының ортақ мұра санатынан орта сасырларда жарық көрген ескерткіштер материалына жүзіндік берері мол. Осымен байланысты тарихи лексикологияның маңызды міндетінің бірі — өткен дәуірлерден мирас болып қалған жазба ескерткіштер тілін лексика-семантикалық тұрғыдан зерделеу. Бұл мәселе этноспын құрып, халықтарының құрамында болған кезіндегі, әсіресе, қазік болып қалыптасқанына, яғни ұлттыққа дейінгі кезеңдегі мұралар тіліне қатысты алғанда өткір және түседі.

Мақалада қазік тілдегі туыстық атаулар семантикасы орта сасырлардағы жазба мұра «Тәржумандағы» нұсқаларымен және қазіргі түркі тілдері материалымен салыстырыла қарастырылған. Олардың пайда болуы, қалыптасуы мен дамуына ықпал еткен лингвистикалық және эксперименттикалық факторларды анықлау көздеген. Авторлар түркі тілдеріне қатысты лексикографиялық

Вестник Горького университета. ISSN 2710-5528
Филологиялық серия, № 3, 2022

дереккөздердегі туыстық атаулардың семантикалық әкелі мен мағыналық шеңберін анықтауда танымдық ақпаратқа назар аударған. Түсіндірме сөздіктері атаулар мағынасы мен олардың күнделікті қарым-қатынас тіліндегі қолданыс ерекшеліктерін зерделген.

Кілтті сөздер: «Тәржуман», туыстық атаулар, жазба мұра, түркі тілдері, тарихи лексика.

Кіріспе

Түркі мәдениеті тарихында XIII-XIV ғғ. едәуір жетістіктерге қол жеткізілген. Қыпшақ тілін үйрету үшін арнайы жазылған әліпби, грамматикалық трактат, сөздіктер соның айғағы. Олар тіліміздің тарихи даму жолын көрсететін ескерткіш ретінде өте құнды. Бүтінгі тіл ғылымы үшін ондай мұрағаттардың нақты лингвистикалық дереккөз ретіндегі маңызы да зор. Ортағасырлық жалгерлер тілі Р. Сыздық, Ә. Құрышжанов, А. Иатов, Б. Әбілкасымов, Б. Сағындықұлы, Ә. Керімов, Р. Досжан, М. Сабыр, С. Боранбай сынды ғалымдарының еңбегіне арқау болған.

Ескерткіштердегі тілдік деректер қазіргі сөздік құрамымыздан біршама айрықшалағанды. Дегенмен қазіргі тіліміз бен бабалар тілінің ұқсастығы да көп. Бұған жазба мұра тіліне жасалған семантикалық талдау нәтижелері айғақ болады. Орта ғасыр мұраларында күнделікті тіршілікте қолданылатын зат атаулары, өмірдің сан қырына қатысты сөздер кезінен қамтылған. Олардың бір бөлігі қазіргі тіл ұстанушыға бейтаныс болғандықтан, мұндай тілдік материалды қабылдау, түсіну біршама қиындақ тудырады, себебі ескерткіштерде лексика құрамы қазіргі білім қорына сай келмейді. Сондай-ақ жалгерлікте сол дәуірдегі қоғамдық қатынасты айшықтайтын сөздер де көп. Солардың бірі — туыстық атаулар осы зерттеуге нысан ретінде алынып отыр.

Материалдар мен әдістері

Зерттеуде жинақтау, сараптау, салыстырмалы-тарихи, лексика-семантикалық компоненттік талдау әдістері қолданылады.

Түркітануда туыстық қатынасты білдіретін терминдер әртүрлі қырынан қарастырылған. Л. Жолдасбек қазақ сөйлеңістеріндегі туыстық атауларды [1], Р. Дуванова туыстық атаулардың мағыналық құрылымы мен лексикографияланду ерекшеліктерін [2] зерделеген.

Жалпы туыстық атаулар барлық тарихи сөздіктерде кездеседі. Ежелгі орыс жазба ескерткіштеріндегі түркілік туыстық атауларды зерттеген А. В. Шабашов «Кірме туыстық атаулардың болуы, халықтың этногенезіне белгілі бір шетелдік этникалық компоненттің қатыстылығын көрсететін белгі» дейді [3, 148-б.]. Туыстық қатынастарды білдіретін сөздер тобының семантикалық шеңбері мен әлеуетіне Л. А. Покровская назар аударған

[4]. П. А. Гаджиева құмдық және түркі тілдеріндегі туыстық терминдерге салыстырмалы талдау жасаған [5]. Автор атамыш тілдердегі қандық және некелік қатынастарға негізделген атауларды салыстыру арқылы тілдердің генетикалық байланысына қатысты тұжырым жасап, құмдық, түркі, басқа да түркі тілдерінің лексика-семантикалық жүйесіне кешенді сипаттама беруге болатынын айтады. А. А. Буркин алғай тілдеріндегі туыстық терминдер семантикасын бастапқы қалпына келтіріп, түпкі негізін анықтауға талпынса [6, 136–172]. Д. Б. Рамзанова алғай тілдеріндегі «эж» және «ажа» лексемаларын арнайы талдаған [7, 175–178]. Түркі тілдеріндегі туыстық атауларға Г. Ж. Өтегенова, А. А. Шойбекова, Н. Ш. Базарбекова сынды зерттеушілер ден қойған [8].

Осы шағын шолудан туыстық атауларға түркітанушылар үнемі қызығушылық танытып келгені байқалады. Алайда бұл тақырыпқа қатысты бар мәселе шешімін тапты деуге ертерек. Әсіресе, түркі тілдерінің белгілі бір тарихи кезеңдегі жай-күйін барынша дәл анықтау үшін ортақ түркілік сөздік қор көрініс тапқан орта ғасыр жазба мұралары материалдына зер салудың маңызы зор.

Зерттеу дереккөзі «Таржұман» ескерткіші XIII ғ. арабтілді тақипаларға қыпшақ тілін үйрету мақсатымен Мысырда жазылған. Мұраны М. Т. Хосттағылымы айналымға енгізген [9]. 1970 ж. профессор Ә. Құрышжанов «XIII ғ. ескі қыпшақ жазба ескерткіші «Түркі-араб сөздігінің» лексикасы бойынша зерттеу» еңбегінде [10] сөздікті орыс тіліне аударып, кешенді түрде зерттеген. Еңбекті А. Н. Гаркавец те арнайы зерттеген [11]. Р. Топарлы «Таржұманды» қазіргі түркі тіліне аударып, әлемдік түркітану саласына танылудына елеулі үлес қосты [12].

Нәтижелер және талқылау

Сөздікте қамтылған тарихи, мәдени, діни, әлеуметтік ұғымдар тарих қойнауында қалғандықтан, оларды білдіретін сөздердің қазіргі оқырманға түсініксіз болуы заңды. Жалпы ғылымда «тілде ешқандай өзгеріс болмайды, өзгеретін тек сөзжұмсақ, сөйлеу әрекеті ғана» деген тұжырым бар [13, 28]. Алайда мазмұнда орын алған өзгерістер өзінше сол әлеуметтік топтың сөзжұмсағында көрініс табады, яғни бүкіл тілдік ұжым «басқаша сөйлеуге» бастайды. Осылайша *сөзжұмсақ миілік жүгідейдегі* өзгеріске де ықпал етеді. Яғни қоғам өміріндегі кез келген өзгеріс тілдік бөлігіне көрініс табады. Сондықтан мәтін өзі жасалған қоғамда басымдық берілген діни, мәдени ұстаным-түсініктер аясында түсіндірілуі тиіс. Осымен байланысты этностың менталды дүниесі, тарихи дамуы жөнінде ақпарат алу үшін орта ғасырлық қоғам мәдениетінен хабар беретін дереккөзді танып елгенін өткізуді мақсат еттік.

Тарихи мәтінге түсіндірме берудегі шешілмеген мәселелердің бірі – *мағынасы кемесіненген не мүлден ұмытылған атаулар семантикасын анықтау*. Жалпы тарихи туындыға талдау жасағанда тілдік дерекпен бірге, белгілілік себептеріге де назар аудару қажет. Әсіресе, сөз контекстен тыс, жеке ұсынылатындықтан, сөздік материалын талдауда қиындықтар кездеседі. Сондықтан көне мұра тілін зерделегенде сол шығарма жазылған кезеңдегі сыртқы факторлар ықпалын, мәтіннің тілдік, әдеби, тарихи, мәдени мұра ретіндегі маңызына басымдық берілген дереккөз танымдық талдаудың мәні зор. Біз XIII ғ. дереккөзі «Таржұман» материалына жүгінеміз.

Адамдар арасындағы туыстық, басқа да әлеуметтік қатынастарды білдіретін атаулар сөздіктің 25-ші тарауында берілген:

اتا - ابا - ата, әке; ана - انا - ана; ачкы - اچقۇق; ата карындаш - انا - аңасының бірге туған бауыры, көке; тай - تاي - анасының бірге туған бауыры, атасы, таята (қазір еліміздің онтүстік өңірінде наташысын «тағар» дейді); чиче - چيچي - аңасының бірге туған карындаш, әпкесі; тайджак - تايچاق - анасының бірге туған апа-сіндісі, әпкесі; карындаш - карындаш - ата, іні; қыз карындаш - قىزكارىنداش - қыз карындаш (бір ата-анадан туған) туыс қыз баға; егечи - عىچى - әпке; елчи - ايلچى - әпке, ашше (бұл атау да онтүстікте сақталған, жақын әпкесіне, жалпы әйел адамға қатысты қаратпа сөз ретінде жұмсалды); ивешш - اىشش - әйелі, жары / бір үйде тұратын / үйіне; жары; аяу - ايا - ұл; қыз - قىز - қыз; келін - كىلىن - келін; күйеу - كۇيەۋ - күйеу; нәнге - نىنگە - жеңге; жеңеше; йыккыз - يىككىز - әйелдерінің бірі; қайын ата - قايىن ادا - қайын ата; қайын ана - قايىن انا - қайын ана; қайын әна; қайын карындашлар - قايىنكارىنداشلار - қайындары, әйелінің туыстары; йаюу - يايۇ - жетім; көкүреш - كوكۇرەش - / бір омырау елмен, көкірек/ ағасы; ачанад - اچاناد - балдыз; анад - انا - / дос; аччак - اچچاق - дос; кониы - كونيى - қоңсы. Қазақ паремнологиялық корындағы «Қоныс алма, қоңсы ал» деген мәтелде сақталған бұл атау да еліміздің онтүстігінде кездеседі.

Ақудаш - اقۇداش - ауылда, көрші. Бұл сөздің ұжымдық тілдік санамастың орыны ерекше. Оны тіліміздегі «Ағайынның аты озғанша, ауылдастың тайы озсын» деген мәтелден көруге болады.

Қонақ - قوناق - қонақ; біліш - بىلىش - біліс, таныс. Қазақта «Бір көрген – біліс, екі көрген – таныс» деген сөз бар; йаш - ياش - жат, бөген; ортақ - اورتاق - ортақ, серіктес; йадаш - ياداش - жолдас; үгүр - اۋغۇر - дос. Бір топта жүрген адамдар; достар; бұл сөз жылқы малына да қатысты, яғни: «Үйір, табын» мағынасында жұмсалған, қазір де бұл мағына сақталған; тшулуи - توشۇلۇي - тұтқын.

Ескерткиште мырза/кул, ханым/кунте катысты атаулар да камтылган: *кожа* – كۆچ – кожайын; *куч* – كۈچ – күч; *шакерд* – شەكەرد – түткын-бала; *катуң* – قاتۇن – катун; *ханым* – خانىم – ханым; Мырзанын айелі; *кыриш* – كىرىش – караваш – карбаш – قارىباش – күге – күн, кызметши айел; *өзгич* – ئۆزگىچ – тарбия [12]. Осылардын ішіне катуң сөзінің казіргі семантикалық аясына, жұмсалымдық ерекшелігіне тоқталалыз: *Катуң* – قاتۇن, قاتۇن – قاتۇن – қатын/ханым, мырзаның айелі.

Академик Ө. Т. Кайдар: «Әтнос пен оның тілін этнолингвистикалық тұрғысынан қарастыру... оның сонау балда кезінен есейгенге дейінгі барлық болмысын, дүниетанымы, мәдени, рухани байлығын ана тілімізде сақталған фактілер негізінде зерттеп білу, оларды бүтінгі танның игілігіне асыру», – деген болатын [14, 18-22]. Фальм «катын» сөзінің этимологиясына қатысты былай дейді: «... атау түбіріне үңілсек, «каты» сөзі *мұндақ*, *зару*; *тапшы*, *өте қажет*, *керек* дегенді білдіреді. «Катын» байырғы қазақ тілінде «құтым» (батым, ырысым) деген мағынаны берген. Уақыт өте келе дыбыстар ассимиляциялануы барысында «құтым» сөзі «катынға» ауысыпты [15, 156].

Тарихи тұрғыдан «катын» сөзінің дәрежелік атауға не болғаны анық. «Көне түркі тілі сөздігінде» бұл сөздің «ханым, асыл текті айел, билеушінің жары» деген мағыналары көрсетілген:

QATUN 1 1. Госпожа, вельможная дама, женщина знатного происхождения; жена правителя, знатного человека [16, 436].

«Қазақ тілінің шығу тарихы» атты ұжымдық монографияда да «катын» лексемасының аталмыш мағынасына бірнеше ескерткіштен мысал келтіріліп, казіргі тілімізден бір ғана дыбыстық айырмашылығы бар екені айтылған: *ушы (қалпын-қалпын)*.

Катуң. Қазанның жары, ханым. ДТД, 51; КТҮ, 25. Қалпын йок болмыс ерті Тон. 31 (*Қатын* өлген еді) Айд. II, 110. Қазақ тілінде семантикасы жалпыланған, «1. Ер адамның жары, жұбайы, зайыбы. 2. Тұрғысқа шыққан *жылы айел затын*» семасы ақуалданған.

Катуң сөзімен бір контексте қолданылған «өз» (*шеше, аид*) сөзі казіргі кезде түбір күйінде дербес жұмсалмайды: *Өзүм қалпын*.

Өт. Шеше, аид. Өзүм қалпын, ұлауы өзгерім, ежелерім, келінүнім, күнчуіңарым, бунча йеке тірігі күн, болтағы ерті, әлугі йіртма, йалта йаит қалпың ертігіз (Шешен қалпын, отан ілескен аналарым, женгешерім, келіндерім, биқештерім мұнша және күн болар едіңдер, өліктерін жұртта, жолға жатар едіңдер) Айд. I, 182 [17, 249].

Қазақ тілінде өгей лексемасының «туған емес, кейін қосылған, екінші; бөтен» деген семантикасы өзекті, ол негізінен «өгей шеше/аке, өгей ұл/қыз» тіркестерінің құрамында, сондай-ақ біршама жаямсыз ренкте жұмсалды. Белгілі әдебиеттанушы Т. Жұртбай: «Казіргі қазақ тілінде архаизмге айналған

ұғым, ол әуелгі заңдық құқы мен мағынасы бойынша – дәрежелік атау. Отағасынан кейінгі заңды билік иесі, жерге мұрагерлік ететін, мүлік пен малдың еншілесі, сыбаға басы. Қазақ қоғамындағы қатындар – иерархиялық (әулетті) орнына қарай: *байбіше, тоқыл, күдағи, құдаша, келін, қыз, абысын, аждан, жеңге*, сондай-ақ өзі теңдес еркектермен тең құқықта – *нағашы, жисен, бөле* ретінде арқайысы өз орнына қарай билікке араласып, енші алып, тиісті сыбағаны бөліскен. Тіпті күннің де мұрагерлік құқы болған» дейді [18]. Бұдан «катын» сөзіне қатысты қазақ ұжымдық санада қалыптасқан әлеуметтік аялық білімінің бір қырын көреміз, яғни «катынның» наұрмыстық аспектідегі мағынасы казіргі кезде ресми сипаттыңан айырылған, тұрмыстық деңгейде ғана жұмсалды, семантикалық аясы барынша тарылған деуге негіз бар: 1. *Жалпы айел атқарып, ерге тиісін айел // әкштр. жааымысыз. Төменетек, қосамада орны жоқ, үйде дорыс жоқ, сөзі өтпейтін айел. 2. Зайын, жар, жұбай // Қорық, сүзжүрек, еркек емес [19, 473-476].*

Ө. Қалидар «Свенкі т. катуң – «үй иесі айел», «батырдың, басшының айелі», эвен т.: хотун – «үй иесі айел»; неждань т. катон «ауыл атасының айелі». Монгол т. 1) хатуын – «ақсүйек айел», бурят т. хатан – «ақсүйек айел», «патша айел»; казіргі моғол т. хатан бурят тіліндегі мағынада қолданылады; калмак шахматы – «ақсүйек айел». Саха т.: хотун – «ақсүйек айел», эвен т.: хотун – «үй иесі айел». Саха т.: хотун – «ақсүйек айел», «патша айел»; казіргі моғол т. хатан бурят тіліндегі мағынада қолданылады; калмак шахматы – «ақсүйек айел». Саха т.: хотун – «ақсүйек айел», эвен т.: хотун – «үй иесі айел». Ескі түркі ескерткіштерінде *катуң* – «ақсүйек айел, текті тұқымнан шыққан айел, билеушінің, атақты адамның айелі». Қазақстан басқа түркі тілдерінің көбіне бұл сөз бастапқы *текті* мағынасында қолданылады. Тұңғыс-мәңжүр тілдерінің кейбірінде осы тұңғалас *қалпық* немесе *қалпын* сөздері «дос, өмір серігі» деген мағынада түсіндіріледі. Сөйтіп, сөздің алғашқы түбірі – *қал* болар да, тұңғыс тіліндегі мағынасы – «дос, өмір серігі» болса керек», – депінген [15]. Қалай десек те, жалпы айел затына, женге-келінге қарата айтылатын осы сөздің астарында *тектілік* мәні жатыр.

М. Кашкарні сөзілдінде «Катын» сөзі – әуелде *хан, бек, төре* мағынасында жұмсалған, біртіндеп ерге шыққан ұрғашы мағынасында пайдаланылған деген дерек бар. Түрік тілінде «Катын/Хатуң» сөзі *ханийайым, ханша* мағынасында жұмсалды. Әйелдерге арналған баслымдар «Өзбекстан қотын-қыздары», «Татарстан қатындары» деп аталады... Тек казіргі қазақ сөзжұмысында бұл сөз теріс мәнге не болып, жағымсыз сипат алған. Соның салдарынан замандастарымыз «папаның қатының», «катыз қатын екен» деген сөздерге шамданады, оның орнына «келіншек, айел» сөзінің қолданылғанын жөн санады.

Соныммен – «катын» сөзінің бастапқы мағынасы бүтінгі жұрт ойлағандай *дореки, дойыр мінез* деген мағынадан мүлдем ашақ болғанын, керісінше, *лауазым* атауы ретінде жоғары мәртебені білдіргенін көреміз. Яғни казір

архаизмге айналған жекелеген сөздерді өткен дәуір ескерткіштерімен салыстыру арқылы біраз жайтты анықтауға болады. Мысалы, көне түркі кезеңіндегі саяси жүйеге сәйкес, мемлекеттік билік иесі «*қазанш*», оның жары «*қилти*» болса, атаулардың сол кездегі ұжымдық санадағы семантикасы да «жоғары, мәртебелі, текті, асқақ» сияқты жағымды мәнге бай болған. Уақыт өте келе орын алған түрлі тарихи оқиға, саяси жүйенің өзгеруіне байланысты қазақ қоғамындағы билеуші, тақ иесі «хан» болса, оның зайыбы «*ханымы*» атанған.

Зерттеудің теориялық мәні оның жазба мәтінді лингвистикалық дереккөзге тарту, тарихи лексикология, лингвистикалық семантика тұрғысынан зерделегуге қосатын үлесінен көрінеді. Практикалық маңызы – талданған материалды диакронды зерттеуде, жоғары оқу орындарында оқытылатын «Тарихи Грамматика», «Қазақ әдеби тілінің тарихы», «Лингводиалектология», «Түркі жазба мұраларының тілі» пәндерін жүргізуде, тарихи сөздіктер құрастыруда қолдануға болады.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Бұл зерттеу жұмысы ҚР БҰҒТМ Ғылым комитетінің АР08855781 гранты есебінен қаржыландырылды.

Қорытынды

Жоғарыда баяндалған ой-пікірлерді тұжырымдап келгенде, көне лексика жазба мұралардағы тілдік деректерге негізделеді. Бұл сөздік құрамды ғана емес, тіл иесі халықтың материалдық, рухани мәдениетін, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрін басқа да факторларды кешенді түрде зерттеуді қажет етеді. Лексикалық кор этнос тарихымен тығыз байланысты, оның ұрпақтан-ұрпаққа жапғасып келе жатқан мұрасы.

Қорыта айтқанда, тіл дамуының әр кезеңінде сөздік құрам түрлі деңгейде болады, бір жағынан, жана ресурстармен толығып, екінші жағынан, кеміп, азайып жатады. Мұны қолдан реттеу мүмкін емес. Маньязды – жазба мұралар арқылы оларда сақталып қалған сол тарихи кезеңдегі тілдік ұжым санасында және жеке тіл ұстанушы, яки автордың сарасанасында қалыптасқан ғалам бейнесін қалпына келтіру мүмкіндігі. Осыны анықтаған кезде дана бабаларымыздың мыңдаған жыл жинақтаған *білім қорындағы* маңызды ақпараттың сырын түсінеміз. Ғасырлар бойы тарих қойнауында жатқан *асыл мұрамызға* қол жеткізіміз. Бұл дербес этнос ретінде табиғатымызды, болмысымызды, ділімізді тереңрек тануға жол ашады. Осындай ұрпақтар арасына жапғайтын дәнерлік қызметті адамзатқа тару етілген ең көрнекті ілім СӨЗ атқарады! Сондықтан жүз жыл бұрын ұлт ұстазы А. Байтұрсынұлы алаңдаған «Сөзімізді жоғалту – өзімізді жоғалту» проблемасы әлі күнге өзекті. Оның алдын алудың бір жолы тарихи сөздіктерді

зерттеп, ондағы тілдік материалды ғылыми айналымға және күнделікті сөзжұмсамаға енгізу болмақ.

Пайдаланылған деректер тізімі

- 1 Жолдасбек Л. Қазақ сөйлеңістеріндегі туыстық атаулар: филол. ғ. канд. ... дисс. авторефераты: 10.02.02. – Алматы, 1999. – 28 б.
- 2 Диуанова Р. Қазақ тіліндегі туыстық атаулардың мағыналық құрылымы мен лексикографиялану ерекшеліктері: филол. ғ. канд. ... дисс. авторефераты: 10.02.02. – Алматы, 2010. – 27 б.
- 3 Шабашов А. В. Тюркские термины родства в древнерусских письменных памятниках (до 1480 г.) // Алгебра родства. СПб.: МАЭ РАН, 2012. Вып. 13. – С. 148-158
- 4 Покровская Л. А. Об устойчивости семантической группы слов, обозначающих родственные отношения в тюркских языках // Sprache, Geschichte und Kultur der Altaiischen Völker, 2020. [Электронный ресурс] – URL: <https://scit.lj/EKJ5w80>
- 5 Гадинова Д. А. Сравнительный анализ терминов родства кумыкского и тюркского языков // Известия РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – №106. – С. 132-136. [Электронный ресурс] – URL: <https://scit.lj/w/KJ60xN>
- 6 Брыкин А. А. Проблемы семантической реконструкции терминов родства в алтайских языках и перспектив реконструкции общепалтайской системы терминов родства // Алгебра родства. СПб.: МАЭ РАН, 2001. Вып. 7. – С. 136-172.
- 7 Рамазанова Д. Б. Термины родства в алтайских языках: экз. ака // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2013. – №5. ч. 2. – С. 175-178. [Электронный ресурс] – URL: <https://scit.lj/w/KJ6RZQ>
- 8 Утегенова Г. Ж., Шойбекова А. А., Базарбекова Н. Ш. Изучение родственных имен в тюркских языках. // Филологический аспект: Методика преподавания языка и литературы. – 2019. – №4 (4). [Электронный ресурс] – URL: <https://scit.lj/w/KJlRw4>
- 9 Нойтша М. Th. Ein türkisch-arabisches Glossar. – Leiden: Brill, 1894. – 114 p.
- 10 Құрышжанов А. К. Исследование по лексике старокыпчакского письменного памятника XIII в. «Тюркско-арабского словаря». – Алма-Ата: Наука, 1970. – 234 с.
- 11 Гаркавец А. Н. Книга-и Малжму'-и Тарджуман-и Турки ва 'Алжми ва Мугтап ва Фарси. «Сводная книга переводчика по-тюркски и по-персиски, и по-монгольски, и на фарси» Халила бин Мухаммада бин Йусуфа ал-Кунави. – Алматы: Баур, 2019. – 600 с.